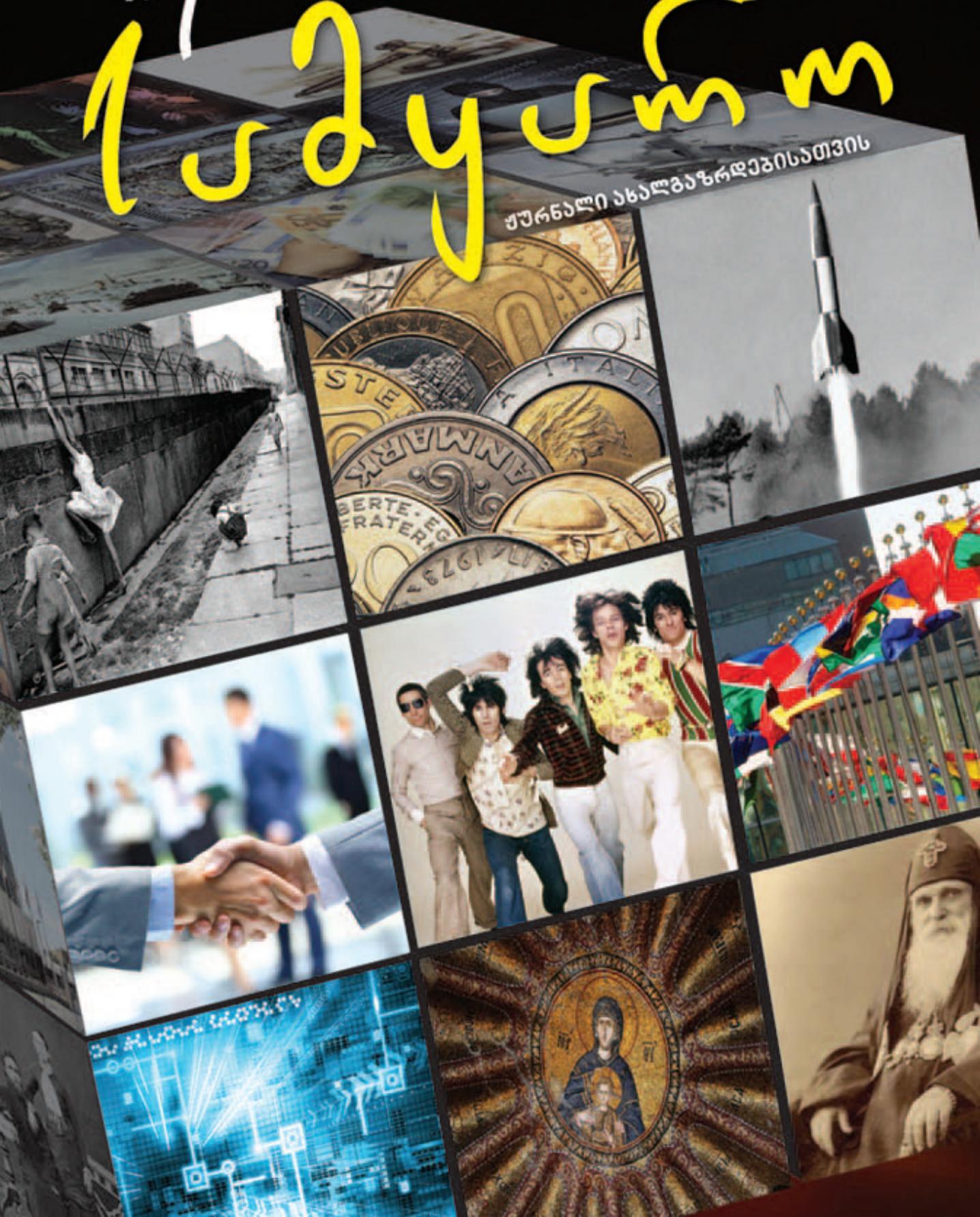

5 2014

հյուն լրացմ

პიზანტია და ქართული იდენტობა

თინა ღოლიძე

მოკლე ისტორიული ექსკურსი

ყოველი ერი რამდენიმე სიტყვით შეიძლება დახასიათდეს. სიტყვათა ეს ერთობლიობა, ჩვეულებრივ, ერის ძირითად ნიშან-თვისებებზე მიუთითებს და უპასუხებს კითხვას, თუ რას ნარმოადგენს იგი. ასეთი სიტყვები მუდამ ერის ისტორიისა და კულტურის მახასიათებლებია, რადგან ეს ორი რამ განსაზღვრავს ამა თუ იმ ერის რაობას, ანუ, როგორც ახლა მიღებულია თქმა, მის იდენტობას. ამიტომაც საკაცობრიო ცხოვრების ამ ორი სფეროს – ისტორიისა და კულტურის – დაცვას, მათ ცოდნას საგანგებო მნიშვნელობა ენიჭება ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისა და განვითარებისათვის.

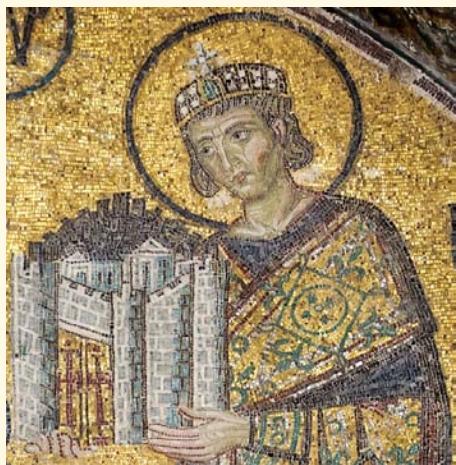
ქართველებსაც მოგვეპოვება ჩვენი ეროვნულობის სხარტი განსაზღვრება, რაც პასუხობს კითხვას: „რანი ვართ ჩვენ?“ მკითხველი, ყოველ შემთხვევაში, მკითხველთა ნაწილი მაინც, ალბათ, მაშინვე მოინდომებს ამ კითხვაზე საკუთარი პასუხის ძიებას. მაგრამ, ვფიქრობ, ამ დახასიათებასაც დაეთანხმება: ქართველები კავკასიაში მცხოვრები უძველესი ერია, რომელმაც მართლმადიდებლური ტიპის ქრისტიანული სახელმწიფო და კულტურა შექმნა. ამ დეფინიციას შეიძლება რაიმე დაემატოს, უფრო დაზუსტდეს ან სხვა-გვარადაც გამოითქვას, მაგრამ მისი ძირითადი შინაარსი მაინც იგივე დარჩება.

მართლაც, გავაანალიზოთ და დავფიქრდეთ. ქართველების ეროვნული მეობის პირველად, უმოკლეს განსაზღვრებაში (განსხვავებით, მაგალითად, ბერძნებისა თუ იტალიელებისგან) ვერ ჩავრთავთ ჩვენი წინარექრისტიანული ხანის ისტორიასა და კულტურას. დროთა მსვლელობამ, სამწუხაროდ, მცირედი შემოგვინახა ამ უძველესი ეპოქიდან. დღეს ამ ისტორიული ფოლიანტების ცალკეული ფრაგმენტები თუ გვიპყრია ხელთ (ვგულისხმობ არქეოლოგიურ მონაპოვარს და ისტორიულ ცნობებს), რომლებიც არასრულად მოგვითხრობენ ქართველ ტომთა მეტად საინტერესო უძველეს წარსულზე. რასაკვირველია, ჩვენი ისტორიის ეს უძველესი ხანაც ჩვენი ინდივიდუალობის შემადგენელი ნაწილია, მაგრამ რაოდენ ფასეულიც არ უნდა იყოს ეს სამუზეუმო და მატიანეთა წარსული, ის დღესდღეობით არ არის ჩვენი ეროვნული ცნობიერების აქტიური შრე. ამის მიზეზი კი ძირითადად ისაა, რომ ხსენებულ ეპოქაში არ დასტურდება ისეთი კულტურული ფენომენები, როგორიც არის დამწერლობა და ლიტერატურა.

რელიგიაც ერთი უმნიშვნელოვანესი კულტურული ფენომენია. ჩვენ ვამბობთ, და ასეა ჩვენს შეგნებაში, რომ ქართველები უმთავრესად მართლმადიდებელი ქრისტიანი ერი ვართ. ქრისტიანობის მიღებიდან მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში და შემდეგაც, XVIII საუკუნის ბოლომდე, საქართველო ძალზე ხშირად განიცდიდა სხვადასხვა მაჰმადიანური ქვეყნის (არაბეთი, სპარსეთი, თურქეთი და სხვ.) პოლიტიკურ აგრესიას. ამათგან საქართველოში მხოლოდ ირანული კულტურის გარკვეულ გავლენაზე შეიძლება ვისაუბროთ. მუსლიმანურმა რელიგიამ ვერ მოიკიდა ფეხი ჩვენს ქვეყანაში და თუკი რაიმე ლირებული შემოიტანა მუსლიმანურმა კულტურამ, მასშტაბურობით ის მაინც ვერ შეედრება უდიდეს კულტურულ მონაპოვარს, რაც მართლმადიდებლობამ შექმნა საქართველოში. მის გვერდით ვერც სხვა რომელიმე ქრისტიანულ აღმსარებლობას დავასახელებთ, რომელსაც ჩვენს ისტორიაში რაიმე მსგავსი შემოქმედებითი პოტენციალი გამოევლინოს. გვიანი შუა საუკუნეებიდან ჩნდებიან ჩვენთან კათოლიკე მისიონერები. მათ გარკვეულ ჟამს უდავოდ პოზიტიური როლი შეასრულეს მაჰმადიანებისგან შეჭირვებული ქართველი ერის სულიერ ცხოვრებაში. გარდა ამისა, XVIII საუკუნეში ქართველთა მცირე ნაწილი მოიქცა კათოლიკურ აღმსარებლობაზე, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ნამდვილად ძნელია ვისაუბროთ კათოლიკური კულტურის ზეგავლენაზე საქართველოში.

აღდგომა, XIV საუკუნის ფრესკა, ქორა, სტამბოლი

კონსტანტინე დიდის მოზაიკური
გამოსახულება აია-სოფიაში, ხელში
ქალაქის მოდელით, X ს. სტამბოლი

ამგვარად, ისევ ქართველობის ზემომოყვანილ დეფინიციას მივუბრუნდები და შემდეგნაირ განმარტებას დავურთავ: ქართული ქრისტიანობა განუყოფლადაა დაკავშირებული ბიზანტიურ მართლმადიდებლობასთან, ხოლო მისი ქრისტიანული კულტურა – ბიზანტიურ მართლმადიდებლურ კულტურასთან. მართლაც, საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად შემოღების დროიდან ბიზანტიური ქრისტიანობა, მისი მწერლობა, ხელოვნება, მეცნიერება და, საზოგადოდ, მთელი ბიზანტიური კულტურა ქართველობისთვის სულიერ და ინტელექტუალურ ღირებულებათა შეთვისების უშრეტი წყარო იყო. ბერძნულენოვანი კულტურის წიაღში აღმოცენდა და ჩამოყალიბდა ქართველობა, როგორც ეროვნული კულტურულ-ისტორიული ფენომენი. ქართული ქრისტიანობა მხოლოდ და მხოლოდ ბიზანტიური მართლმადიდებლობით საზრდოობდა და ასე გაგრძელდა XVIII ს-ის მიწურულამდე, სანამ ჩვენს ქვეყანაში რუსეთის იმპერია შემოვიდოდა და რუსული ეკლესიის მძღავრობის ხანა დაიწყებოდა.

შეგვიძლია მცირედ მაინც წარმოვადგინოთ ის კულტურული არეალი, სადაც მიმოქცეოდნენ ქართველები ადრინდელი შუა საუკუნეებიდან მაღალ შუა საუკუნეებამდე და ის სულიერი გარემო, რომლითაც ისინი საუკუნეების განმავლობაში საზრდოობდნენ.

ბიზანტიის იმპერია, ტრადიციული დათარიღების მიხედვით, დასაბამს იღებს 330 წლის 11 მაისს, როცა რომის იმპერიის დედაქალაქი რომიდან ბოსფორის სრუტესთან, ქალაქ ბიზანტიონში იქნა გადატანილი, და პირველი

სტამბოლი – ძველი კონსტანტინოპოლი – დღეს

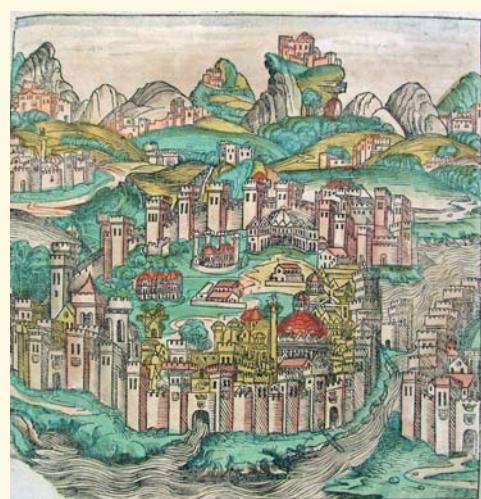

ქრისტიანი იმპერატორის, კონსტანტინე დიდის, პატივ-საცემად მას ახალი სახელი – კონსტანტინოპოლი ეწოდა. ამ საზეიმო დღეს ჯერ არავინ იცოდა, რომ უზარმაზარ ტერიტორიაზე გადაჭიმული ახლად დაფუძნებული ქრისტიანული სახელმწიფო კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე ხანგრძლივად არსებული იმპერია იქნებოდა. მისი ტერიტორიული საზღვრები ბოსფორის ნაპირებიდან შუა აფრიკამდე და ადრიატიკის ზღვიდან შუამდინარეთის ქვეყნებამდე იყო გადაჭიმული. რაც შეეხება მის ქრონოლოგიურ საზღვრებს, ეს ზესახელმწიფო ხალხებსა და ქვეყნებს 11 საუკუნეზე მეტ ხანს განაგებდა და თავისი არსებობა 1453 წლის 29 მაისს დასრულა, როცა სულთან მეჰმედ II ფატიჰმა (თურქულად „დამპყრობელი“) ცხენოსანი ჯარით გადალახა კონსტანტინოპოლის კედლებთან აღმართული ჯებირები, შეიჭრა ქალაქში და აიღო.

ამ ტრაგიკულ მოვლენამდე კი ბიზანტიას უდიდესი მისია უნდა შეესრულებინა აღმოსავლეთ და დასავლეთ ქრისტიანულ ხალხთა ფორმირებაში, რათა ისტორიაში მათი საერთო კულტურული ნარსულის სახელი დაემკვიდრებინა. თავისი არსებობის განმავლობაში დაუსრულებელ დამპყრობლურ თუ თავდაცვით ომებში ჩართული ბიზანტია

კონსტანტინოპოლის რუკა, გამოცემული ამსტერდამში 1640 წელს, მასზე კარგად ჩანს ქალაქის გალავანი, გალათას რაიონი, ევროპული და თურქული ხომალდები, ბოსფორი და ოქროს რქა, მე-16 საუკუნის შენობები, სულეიმანის მეჩეთი, ტოპქაპის სასახლე.

კონსტანტინოპოლის ქველად

წმ. პეტრე იბერი,
XVIII ს. მინიატურა

მისი მტრებისთვის მუდამ აღფრთოვანების საგნად რჩებოდა: მას ებრძოდნენ და შენატროდნენ, მისგან ითვისებდნენ, ბაძავდნენ მას და ცდილობდნენ მასთან გატოლებას. ბიზანტიის ფარგლებში შემავალი და მისი მეზობელი ახლო აღმოსავლეთის, აფრიკის და დასავლეთის ხალხები, ელინები და ბარბაროსები – განსხვავებული კულტურული ტრადიციისა და განვითარების ხალხები, ჩართული იყვნენ საერთო სულიერ და ინტელექტუალურ მოძრაობაში, რომელსაც მათი საერთო სარწმუნოება – ქრისტიანობა წარმართავდა.

ადრინდელ შუა საუკუნეებში ამ სულიერად გაერთიანებული სამყაროს ცენტრი ახლო აღმოსავლეთი იყო. „ყურესა ამას ქუეყნისა-სა“ – კავკასიონის სამხრეთით მცხოვრები ქართველები ადრექრისტიანული ხანიდანვე მიელტვოდნენ ამ მხარეს. პალესტინა, ეგვიპტე და სირია – აი, ის ქვეყნები, სადაც ეზიარნენ ქართველი ქრისტიანები „აღმოსავლეთერისტიანულ საოცრებას“. ცალკეულმა მომლოცველებმა ამ ღვთივსულიერ მხარეს ქართლის გაქრისტიანებისთანავე, ე.ი. IV ს-ის შუა წლებშივე მიაშურეს.

ასკეტური მოსაყდრეობის (ანუ ასკეტების, სულიერი სრულყოფის მიზნით ამა ქვეყნისგან განდგომილი პირების, მოღვაწეობის) საწყის ეტაპზე ქართველი ბერები პალესტინურ, ეგვიპტურ და სირიულ მონასტრებში მკვიდრდებოდნენ. V ს-ში ქართველთა რიცხვმა ახლო აღმოსავლეთში იმდენად იმატა, რომ მათ საკუთარი ეკლესია-მონასტრების მშენებლობას მიჰყვეს ხელი. V საუკუნეში მაიუმის ეპისკოპოსმა (ქ. ლაზის მახლობლად) და ბიზანტიაში სახელმოხვეჭილმა

წმ. ეკატერინეს სახელობის მონასტერი სინას მთაზე, დღევანდელი ეგვიპტის ტერიტორია

საეკლესიო მოღვაწემ, პეტრე იბერმა (409-488), რომელიც ბიზანტიის იმპერატორის კარზე აღზრდილი ქართველი უფლისული იყო, ქართული მონასტრები ააშენა იერუსალიმსა და იუდეის უდაბნოში, ბეთლემის მახლობლად. დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მისი საღვთისმეტყველო-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა ქ. მაიუმშიც.

ქართველთა ფართო სამონასტრო მშენებლობა ახლო აღმოსავლეთში VI საუკუნეში იწყება, როცა ქართველებმა სამონასტრო კოლონიების დაარსება დაიწყეს პალესტინაში – სინის და ქორების მთაზე, აგრეთვე სირიაში – შავ, ანუ საკვირველ მთაზე (ანტიოქიის მახლობლად). გარდა რელიგიური ცხოვრებისა, ეს სამონასტრო კერძი მნიშვნელოვან კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრებს წარმოადგენდნენ. ამ მხრივ ადრინდელ შუა საუკუნეებში გამოირჩა 532 წელს დაარსებული წმ. საბას მონასტერი პალესტინაში, სადაც ბერძნებთან ერთად მრავალი ქართველი მოწესეც მოღვაწეობდა. საბანმიდის ქართულმა მწიგნობრულმა კერამ აყვავების ხანას VIII-X სს-ში მიაღწია. საგანგებოდ აღსანიშნავია აქ შექმნილი შესანიშნავი თარგმანები წმიდა წერილის წიგნებისა და საეკლესიო საგალობლებისა. ჩვენამდე მოღწეულია ბიზანტიურ საგალობელთა ისეთი ქართული თარგმანებიც, რომელთა ორიგინალი შემორჩენილი არაა და ამიტომაც,

იერუსალიმის ჯვრის
მონასტერი დღეს,
ისრაელი

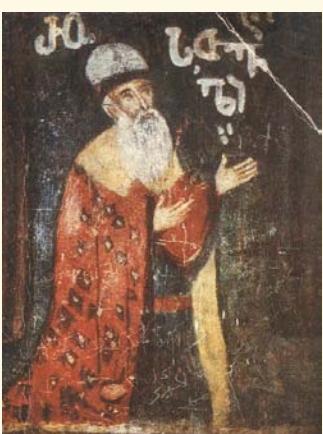
იერუსალიმის ჯვრის
მონასტერი, XIX ს-ის
ქართული გრავიურა

წმ. საბას ლავრა იერუსალიმში

შეიძლება ითქვას, რომ ადრებიზანტიური პალესტინური ჰიმნო-გრაფიის შესწავლა ქართული თარგმანების გარეშე შეუძლებელია. საბანმიდის ქართველ საეკლესიო მოღვაწეთა და მთარგმნელთა დამსახურებას წარმოადგენდა აგრეთვე VIII-IX სს. ქართული სალიტერატურო ენის რეფორმა.

შოთა რუსთაველის ფრესკული პორტრეტი იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში (XIII ს-ის I ნახ.)

XI ს-ის შუა წლებში (1040-1050) გიორგი პროხორე შავშელმა დააარსა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი. ახალგაზრდა თაობის-თვის ეს სავანე, უნინარეს ყოვლისა, შოთა რუსთაველის ფრესკით არის ცნობილი. ჯვრის მონასტერი არა მარტო ქართველთა ერთერთი მნიშვნელოვანი სასულიერო-საგანმანათლებლო კერა იყო ქრისტიანულ აღმოსავლეთში, არამედ მას ეკისრებოდა მეურვეობა და ხელმძღვანელობა ქართული ეკლესია-მონასტრებისა მთელ წმინდა მიწაზე. მონასტერს ჰქონდა ქართული ხელნაწერი წიგნების მდიდარი ბიბლიოთეკა. დღევანდლამდე ამ სულიერი საგანძურის მხოლოდ ერთი ნაწილია შემორჩენილი, და იგი იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში ინახება. ისევე, როგორც შუა საუკუნეების სხვა სასულიერო-სამონასტრო ხელნაწერთა ფონდები, ქართულ ხელნაწერთა იერუსალიმური კოლექციაც ბევრ საგულისხმო მასალას ჰქინდება ბიზანტიურ-ქართული ურთიერთობების კვლევით დაინტერესებულ მეცნიერებს. მამათა მონასტრების გარდა, პალესტინაში არსებობდა დედათა მონასტრებიც, რომელთა მწიგნობრულ საქმიანობას ძირითადად ხელნაწერთა გადაწერა-დამზადება შეადგენდა.

VI საუკუნეში ხდება ქართველთა მცირე ჯგუფის დამკვიდრება სინას მთაზე. კოლონია მრავალრიცხვანი გახდა IX საუკუნეში, რამაც საფუძველი მოუმზადა X საუკუნის სინას მთის ლიტერატურული სკოლის აყვავებას. სინას მთის ქართულ მონასტრებსაც

საუკეთესო ბიბლიოთეკები და საკითხავი დარბაზები ჰქონდათ, აღჭურვილი იმ დროისათვის ჩინებულად გამართული საბიბლიოთეკო კატალოგებით. ბოლო დროის გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ სინას მთაზე ქართველებს ბევრად მეტი მონასტერი ეკუთვნოდათ, ვიდრე აქამდე იყო ცნობილი.

VI საუკუნიდან ჩანს ქართველთა კვალი სირიაშიც. შავ მთაზე, ანტიოქიის მახლობლად, VI ს-ში მოღვაწეობდა დიდი ასკეტი სვიმეონ მესვეტე უმცროსი. მას უკავშირდება ქართლსა და კახეთში სამონასტრო ცხოვრების დაფუძნება. სვიმეონნმიდის სავანეში ქართველებს საკუთარი ეკლესია ჰქონიათ. დღესდღეობით გამოვლენილია რვა ქართული მონასტრის არსებობა შავ, ანუ საკვირველ მთაზე. XI ს-ის პირველ ნახევარში ამ წმინდა ადგილს მიაშურა სამხრეთ საქართველოს ბერ-მონაზონთა ახალმა ნაკადმა, რომელმაც თან გაიყოლა და შავ მთაზე დაამკვიდრა ტაო-კლარჯეთის სამწერლობო ტრადიციები. XI ს-ის შუა წლებში აქ ერთხანს მოღვაწეობდა გიორგი მთაწმინდელი. ამავე საუკუნის მეორე ნახევარში, დიდი ქართველი სწავლულის, ლვთისმეტყველისა და მწერლის – ეფრემ მცირის წინამდლვრობის უამს განსაკუთრებული ავტორიტეტი მოიპოვა კასტანის ქართველთა მონასტერმა. იმავე პერიოდში კასტანაში მოღვაწეობდა მეორე გამოჩენილი ქართველი ლვთისმეტყველი და ფილოსოფოსი არსენ იყალთოელი. ეფრემ მცირის მოთავეობით ანტიოქიის ქართველ მოღვაწეებს განზრახული ჰქონდათ ქართული საეკლესიო განათლება თანადროული ბიზანტიური განათლების დონემდე აემაღლებინათ. ამ რთული ამოცანის შესასრულებლად ეფრემ მცირემ შეიმუშავა საგანგებო მეთოდოლოგიური პრინციპები, რომლებიც

ღალიის მონასტრის
ფრაგმენტი, კვიპროსი

პეტრიწონის
მონასტერი დღეს,
ბულგარეთი

ათონის ივერთა მონასტერი, საბერძნეთი

ათონის ივერთა მონასტერი XVIII საუკუნეში, ტიმოთე გაბაშვილის „მიმოსლვა“

ფილოლოგიურ, საღვთისმეტყველო და საგამომცემლო საკითხთა ფართო სპექტრს მოიცავდა. ანტიოქიელ მთარგმნელებს არა მარტო ზედმიწევნით გადმოჰქონდათ ბერძნული დედანი, არამედ ამზადებდნენ ხელნაწერთა მეცნიერულ გამოცემებს, რაც გულისხმობს თარგმანისათვის სამეცნიერო კრიტიკული აპარატის (შესავლის, ფილოლოგიური, საღვთისმეტყველო და ისტორიული ხასიათის განმარტებების) დართვას. შავი მთის ქართველ მწიგნობართა მიერ მომზადებული მეცნიერული გამოცემების სახით ჩვენ არსებითად შემოგვრჩა ბიზანტიის არეალში შექმნილი შუა საუკუნეების ჰუმანიტარული აზროვნების საუკეთესო ნიმუშები, რის გამოც (აგრეთვე ამ ხელნაწერულ გამოცემებში დაცული უნიკალური ცნობების გამო) ისინი მეტად ღირებულია ბიზანტიური კვლევებისთვისაც.

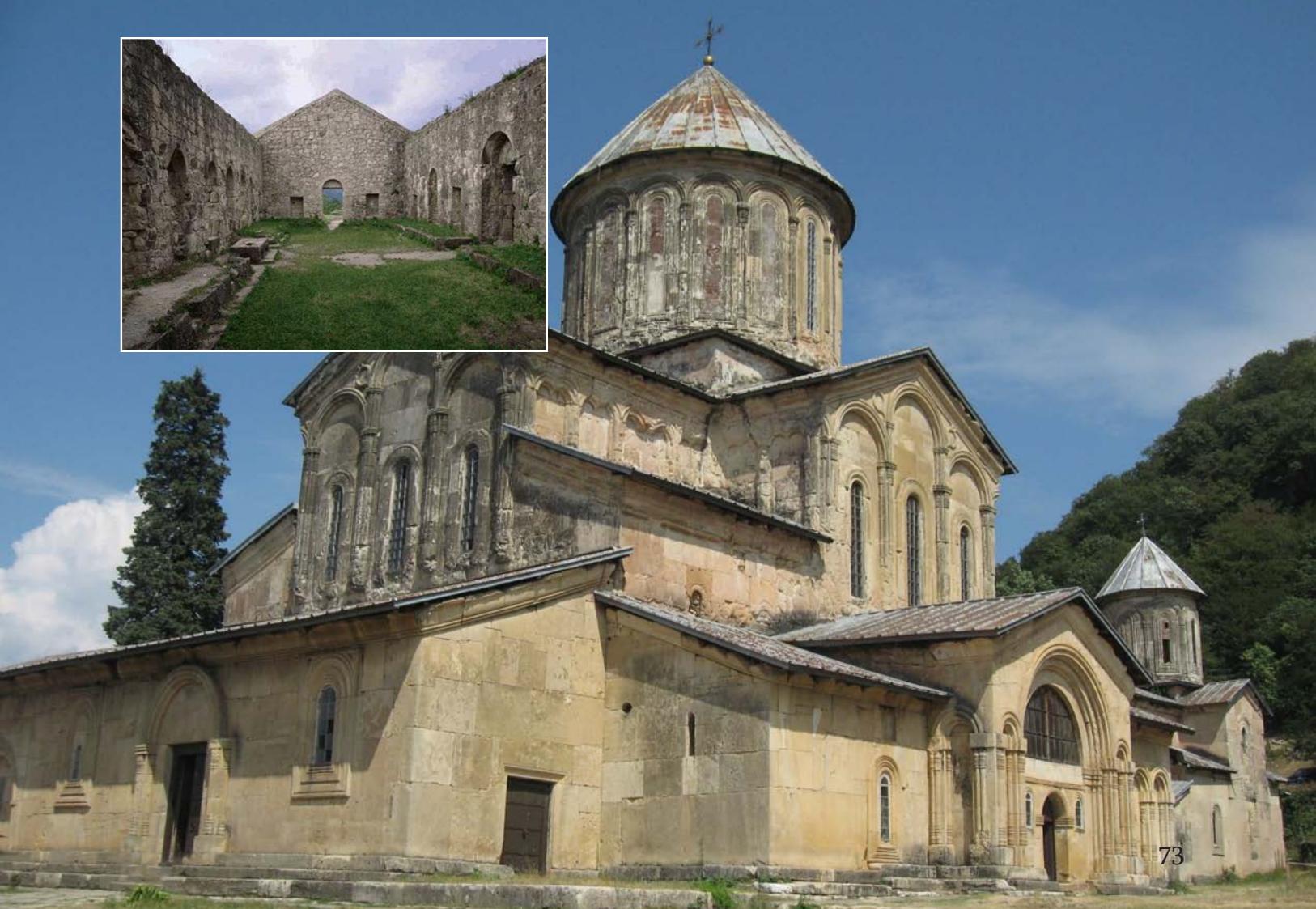
IX საუკუნიდან ქართველებმა მიმართეს ბიზანტიის დასავლეთ ნაწილს. IX ს-ის მეორე ნახევარში ილარიონ ქართველმა (822-875) მცირე აზიაში დააფუძნა ოლიმპოს, ხოლო კონსტანტინოპოლის ახლოს რომანას მონასტრები. 980-983 წწ. იოანე მთაწმიდელისა და თორნიკე ერისთავის თაოსნობით ათონის მთაზე აიგო იბერთა (ქართველთა) მონასტერი. ივირონი, როგორც მას ბერძნები უწოდებენ, უმოკლეს დროში გადაიქცა ბიზანტიის იმპერიის დასავლეთ ნაწილში ქართული კულტურისა და ეროვნული თვითშეგნების პროტაგონისტად. X-XI სს-ის ქართველები გაცხოველებულ სამწერლობო საქმიანობას ეწეოდნენ კონსტანტინოპოლის მონასტრებში. მათ ეკუთვნოდათ ღალის მონასტერი კვიპროსზე და პეტრიწონის სავანე ბულგარეთში. ეს უკანასკნელი 1083 წელს დააარსა ბიზანტიის იმპერიის მსხვილმა სამხედრო მოხელემ, ქართველმა გრიგოლ ბაკურიანისძემ. სავანესთან არსებობდა სემინარია, რომელსაც ისევე, როგორც თავად სავანეს, დაახლოებით 20 წელი წინამდლოლობდა შუა საუკუნეების გამოჩენილი ქართული ფილოსოფოსი და ღვთისმეტყველი იოანე პეტრიწი.

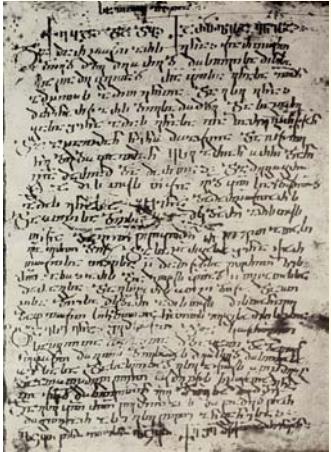
შეუძლებელია ჩამოვთვალოთ ბიზანტიის იმპერიის დასავლეთსა თუ აღმოსავლეთში მოქმედი ყველა ქართული ეკლესია-მონასტერი, მაგრამ შეგვიძლია აღვნიშნოთ მათი ერთი საერთო თვისება – ეს სასულიერო და მნიგნობრული კერები სულაც არ ეწეოდნენ ჩაკეტილ სამონასტრო ცხოვრებას. ისინი ცხოვრობდნენ ინტენსიური სასულიერო ცხოვრებით, რაც გულისხმობდა ცხოველ ურთიერთობებს ერთმანეთთან და საქართველოს ეკლესიასთან.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შავ მთაზე სვიმეონ წმინდას უკავშირდება VI საუკუნეში 13 ასურელი მამის ჩამოსვლა აღმოსავლეთ საქართველოში და 17 სამონასტრო ცენტრის დაარსება. ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის უცნობი ამ მოღვაწეთა რეალური რაოდენობის, მათი ეროვნებისა და რელიგიური აღმსარებლობის შესახებ. მაგრამ საგულისხმოა თავად ის ფაქტი, რომ მათ ასკეტური მოსაგრეობის ფორმების დანერგვასთან ერთად (სამონასტრო თანაცხოვრების წესი, მეუდაბნოება, მესვეტეობა, მემღვიმეობა, დაყუდებულობა), საქართველოში სამონასტრო განათლება შემოიტანეს. XI-XII საუკუნეებში ასურელ მამათა მიერ დაფუძნებულ მონასტრებს ახალი სიცოცხლე შთაბერეს ბიზანტიაში განსწავლულმა ქართველებმა.

იყალთოს აკადემია

იოანე ზოსიმეს „ქება“
და დიდებად ქართულისა
ენისაა“ ხელნაწერი

დავათის ქვაჯვარი IV საუკუნის II ნახევრით (362-381 წწ.) თარიღდება. მასზე, ზედა ნაწილში, გამოსახულია მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზები, ხელში გრაგნილით. გრაგნილზე (ექვს სტრიქონად) ქართული ასომთავრული ასოებია ამოკანწრული. ფრთებდაშვებული მთავარანგელოზები თითქოს უფლის ნებას აუწყებენ ქვაჯვარის წარწერას 367 წლით ათარიღებენ.

სამხრეთ საქართველოში ინტენსიური სამონასტრო, კულტურული და საგანმანათლებლო ცხოვრება არაბების ბატონობის შემდეგ დაიწყო. ვისაც წაუკითხავს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, იცის, რომ ამ საქმის მესაძირკვლე წმ. გრიგოლი იყო (759-861). მისი ხელმძღვანელობით ტაო-კლარჯეთში მჭიდროდ დაკავშირებული სასულიერო-საგანმანათლებლო კერების ფართო ქსელი შეიქმნა. ითარგმნებოდა ბიზანტიური საეკლესიო მწერლობის ყველა უანრის თხზულებები. მონასტრებში შესაძლო იყო იმ ტიპის ენციკლოპედიური განათლების მიღება, როგორიც იმდროინდელ ბერძნულ სასულიერო ცენტრებში არსებობდა. XII საუკუნე დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში ორი უდიდესი სასულიერო-საგანმანათლებლო კერის დაარსებით აღინიშნა. 1106 წელს დავით აღმაშენებელმა იმერეთში საფუძველი ჩაუყარა გელათის სამონასტრო კომპლექსისა და აკადემიის აღმშენებლობას. დავითის ისტორიკოსი გელათის აკადემიას „სხვა ათენსა და მეორე იერუსალიმს“ უწოდებს. მემატიანის სიტყვებში ვლინდება დავით აღმაშენებლის განზრახვა, ბიზანტიის უმაღლეს სასწავლებელთა დარად გაეერთიანებინა გელათში ელინთა საერო სიბრძნე, რისი სიმბოლოც წარმართული ათენია ქრისტიანულ სულიერებასთან ერთად, რომელსაც განასახიერებს იერუსალიმი. დავითმა ამ დიდებულ კულტურულ-საგანმანათლებლო კერაში საქართველოს შიგნით და მის გარეთ მოღვაწე ჩინებული სწავლულები შემოიკრიბა. მათ შორის იყვნენ არსენ იყალთოელი და იოანე პეტრინი – კონსტანტინოპოლიში განათლებამიღებული და უცხოეთის მონასტრებში მოღვაწე ქართველები. მეორე საგანმანათლებლო ცენტრი, სავარაუდოდ, ამავე პერიოდში კახეთში, იყალთოს ძველი მონასტრის ტერიტორიაზე აუშენებიათ. სამწუხაროდ, ჩვენამდე არაა შემორჩენილი ცნობები იყალთოს აკადემიისა და იქ მიმდინარე სასწავლო-საგანმანათლებლო საქმიანობის შესახებ.

ყველა მწერლობას თავისი არსებითი დამახასიათებელი ნიშანი აქვს. ქართული საეკლესიო მწერლობა, უწინარეს ყოვლისა, მთარგმნელობითი ხასიათისაა. ეს არის მისი პრიორიტეტი და სპეციფიკა, რის გამოც ის ასევე მეტად მნიშვნელოვანია ბიზანტიურ-ბერძნული და აღმოსავლეთქრისტიანული საეკლესიო ლიტერატურის კვლევისთვის. ახლო აღმოსავლეთის მრავალეროვან და, შესაბამისად, მრავალენოვან გარემოში მოხვედრილი ქართველი ბერები ზედმინევნით ითვისებდნენ ბერძნულ, სომხურ, არამეულ, სირიულ, კოპტურ და არაბულ ენებს. ზოგიერთი ამ ენიდან თარგმნიდნენ კიდეც სასულიერო მწერლობის ნიმუშებს. თუმცა, ცხადია, ბერძნულ ენას მუდამ უპირატესობა ენიჭებოდა ქართველთა მთარგმნელობით მოღვაწეობაში. მკვეთრი შემობრუნება მარტოოდენ ბიზანტიური ბერძნულენოვანი მწერლობისკენ X ს-ში იწყება და, უპირველეს ყოვლისა, ექვთიმე ათონელის სახელს უკავშირდება. სწორედ ამ დროიდან ისახება კულტურული მოთხოვნა – არა მარტო აითვისონ ბიზანტიურთა ცოდნა, არამედ განავითარონ ქართული ენა ბერძნული ენის მიხედვით. XI ს-ის მეორე ნახევარში ქართველ მწიგნობართა წინაშე დადგა რთული ამოცანა – ქართული ენა გაეტოლებინათ საუკუნეების განმავლობაში დახვეწილი და ჩამოყალიბებული ბერძნული სამეცნიერო ენის შესა-

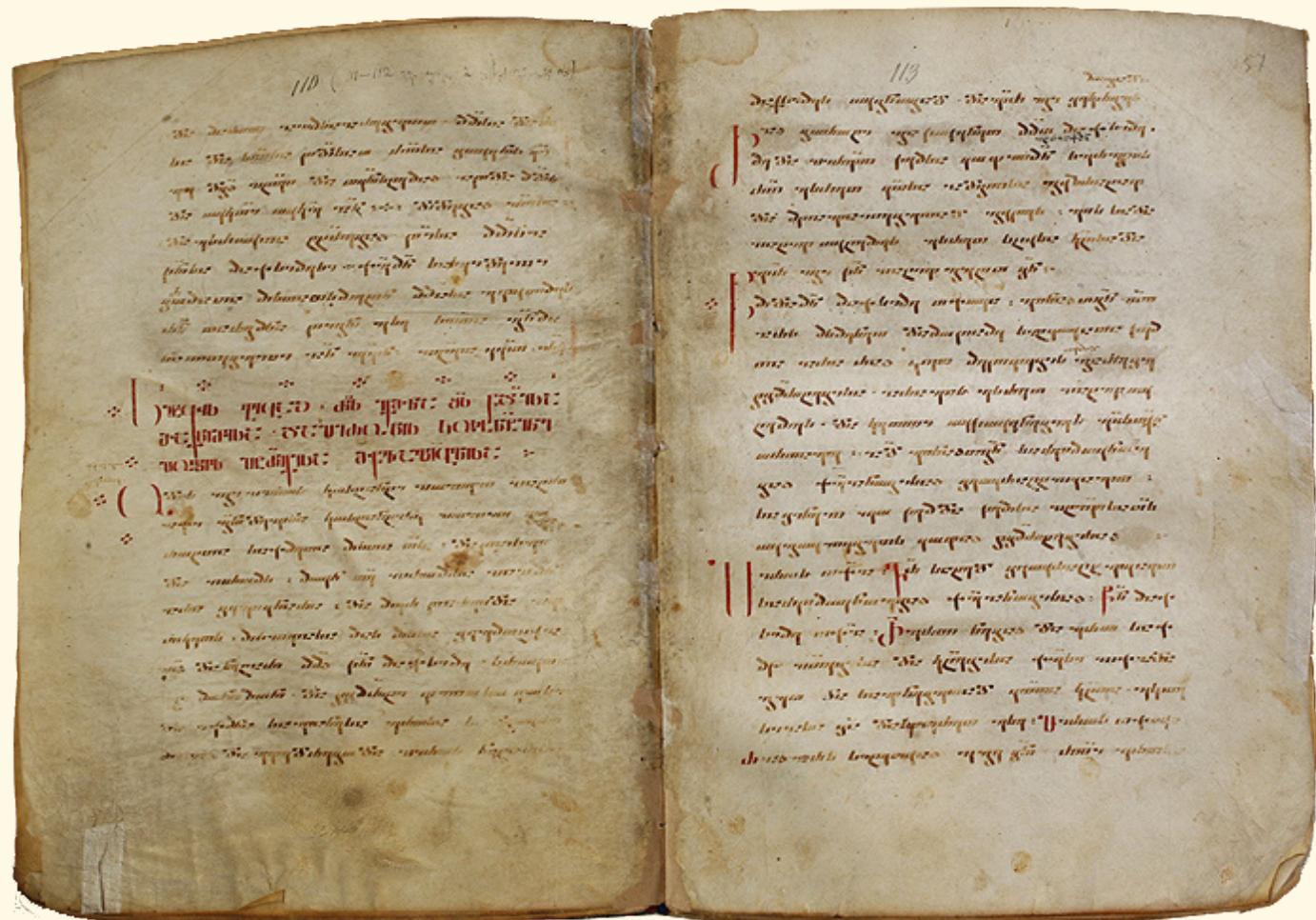
ძლებლობებისთვის. ეს ამოცანა ჯერ ეფრემ მცირის ელინოფილურ-მა (ელინოფილობა ნიშნავს ბერძნული კულტურისა და განათლების უპირატესობის აღიარებასა და მის მიმპარველობას) მიმართულებამ, ხოლო XII საუკუნის პირველ ნახევარში გელათის სალიტერატურო ცენტრმა დაისახა მიზნად. არასწორი იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ბიზანტიურმა მწერლობამ, რამდენადაც ის მისაბაძი მაგალითი იყო ქართველებისთვის, დათრგუნა ქართველებში ავთენტური შემოქმედების უნარი. ჩვენ ამის საპირისპირო სურათს ვხედავთ. ქართველებს სხვა ერებისგან სულიერ და ინტელექტუალურ ღირებულებათა ათვისება უძლიერებს ეროვნული ღირსების შეგნებას და საკუთარი ენისა და კულტურის დაცვის სურვილს. ეს მოვლენა ჯერ კიდევ სიღრმისეულ დაკვირვებას მოითხოვს, მაგრამ აქ ცალკეული ფაქტების დასახელება მაინც შეიძლება.

IV ს-ის II ნახევრითაა დათარიღებული დავათის ქვაჯვარი, რომელიც ქართული საეკლესიო მწერლობის ამ ადრეულ ხანაში ქართულ ანბანს და ამდენად, ქართულ ქრისტიანულ მწიგნობრობას განადიდებს.

IX საუკუნის მეორე ნახევარში ბიზანტიის სამეფო კარის წარმომავლობით ქართველი მდივანთუხუცესი ბასილი წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრებას აღწერს. ნაწარმოებში ის აზრია გატარებული, რომ ქართული ენა, როგორც ქრისტიანული ხალხის ენა, ბერძნულივით მადლმოსილია, რის გამოც ის ბერძნულის თანასწორად უნდა მივიჩნიოთ; განსაკუთრებული მადლი კი, რომელიც მასშია დაცული,

სამოციქული, გამოსახულია
წმ. ექვთიმე და გიორგი
მთაწმინდელები, წმ. ილა-
რიონი და წმ. ნინო

მხოლოდ იმას მიეცემა, ვინც ამ ენას დაუფლება. ამიტომ მიჰყავს იმპერატორ ბასილი I მაკედონელს თავისი ორი ძე რომანას ქართველთა მონასტერში და შესთხოვს ქართველ ბერებს: „ასწავლეთ წიგნი და ენად თქუენი“, რათა ესენიც თანაზიარნი გახდნენ თქვენი ლოცვისაო.

X ს-ის მწერალი იოანე ზოსიმე ქართული ენის სადიდებელში („ქებად და დიდებად ქართულისა ენისაა“) კიდევ უფრო შორს მიდის. ის გვაუწყებს, რომ, თუმცა მის დროს ქართული ენა დაუფასებელია, ეს ის ენაა, რომელშიც დიდი საიდუმლოა დამარხული და რომელზეც მეორედ მოსვლისას კაცობრიობა განიკითხება.

ქართველების თვალში მათი ეკლესია თანატოლი იყო ბიზანტიური ეკლესისა და მასზე უპირატესიც იმის გამო, რომ, მისგან განსხვავებით, ქართულ ეკლესიას არ შეხებია სხვა-დასხვა ჯურის მნვალებლობათა შემოტევა. ქართულად ითარგმნებოდა ხალხთა საისტო-რიო ქრონიკები და იწერებოდა საკუთარი საისტორიო თხზულებები, სადაც ქართველები

პიგანტინისტიკის (იგივე პიგანტინოლოგიის), როგორც სამეცნიერო დარგის დაფუძნება საქართველოში და მისი კვლევის მოკლე ისტორია

ამგვარად, ქართული ქრისტიანობის ისტორიის და კულტურის კვლევა ბიზანტიური ცივილიზაციისა და ძველი ბერძნული ენის გარეშე შეუძლებელია. ეს რეალობა სათანადოდ შეაფასეს XX ს-ის ქართველობლოგის სათავეებთან მდგომარეობის ბრძნინვალე მეცნიერებმა, რომლებმაც ჩინებულად იცოდნენ ძველ ბერძნული ენა და შეუძლებელი ბერძნული კულტურა (მაგ., ივ. ჯავახიშვილმა, კ. ეკელიძემ, გრ. წერეთელმა, ს. ყაუჩხიშვილმა). მათ კარგად ესმოდათ, რომ ახლადგახსნილ ქართულ უნივერსიტეტში აუცილებელი იყო ბიზანტინისტიკის, როგორც საუნივერსიტეტო დარგის დაფუძნება, რათა შექმნილიყო ქართველ ბიზანტინისტთა ეროვნული სკოლა.

1927 წელს ივანე ჯავახიშვილის, გრიგოლ წერეთლისა და სიმონ ყაუხჩიშვილის ერთობლივი ძალისხმევით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ბიზანტინოლოგიის კათედრა გაიხსნა, რომელმაც, სამწუხაროდ, მხოლოდ 12 წელი იარსება. 1938 წელს, სტალინური რეჟიმის მმართველობის ხანაში, როცა მიმდინარეობდა იდეოლოგიური ბრძოლა ყოველივე პროგრესულთან, კათედრის პირველი ხელმძღვანელი და ბიზანტინისტიკის ქართული სკოლის ფაქტობრივი ფუძემდებელი, სიმონ ყაუჩხიშვილი, როგორც საბჭოთა იდეოლოგიისათვის არასანდო პირი, უნივერსიტეტის ბევრ სხვა პროფესორთან ერთად დააპატიმრეს, ბიზანტინოლოგიის კათედრა კი გააუქმეს. სტალინის შემდეგაც, კომუნისტური იდეოლოგიის პირობებში შეუძლებელი აღმოჩნდა ამ დარგის აღდგენა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ერთი მხრივ, ათეისტური სახელმწიფოსთვის ქრისტიანული წარსულის კვლევა საზოგადოდ იდეოლოგიურ საფრთხეს შეიცავდა და, მეორე მხრივ, იყო საშიმროება, რომ ერთი წარსულის კვლევა ბიძგს მისცემდა ეროვნულ თვითგამორკვევას, რაც, ცხადია, შეუთავსებელი იყო იმპერიული სახელმწიფოს ინტერესებთან. მართალია, უნივერსიტეტის კედლებში ბიზანტინოლოგიის კათედრის აღდგენა ვერ მოხერხდა, მაგრამ ეს სულაც არ წარმატებდა მისი, როგორც სამეცნიერო დარგის, განვითარების შეწყვეტას. სიმონ ყაუჩხიშვილმა, მისმა კოლეგებმა და აღზრდილებმა შეძლეს ბიზანტინისტიკის სკოლის დაცვა და განვითარება როგორც საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ინსტიტუტებში, ისე თსუ კლასიკური ფილოლოგიის კათედრაზეც, სადაც წლების განმავლობიში ანტიკური ცივილიზაციის შესწავლასთან ერთად არამცირედი ადგილი ეთმობოდა მომავალი ბიზანტინისტების აღზრდასაც.

მხოლოდ 2006 წელს აღდგა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ბიზანტინისტიკა, როგორც დამოუკიდებელი საუნივერსიტეტო დარგი. ბიზანტინისტიკის დეპარტამენტი სთავაზობს სტუდენტს სამსაფეხურიან განათლებას — ბაკალავრიატის, მაგისტრატურისა და დოქტორანტურის დონეზე. განვითარების სტუდენტი იძენს ცოდნას ბიზანტიის ისტორიისა და კულტურის სხვადასხვა დარგში, როგორიცაა ბიზანტიური ლიტერატურა, ბიზანტიური ლეთისმეტყველება, ბიზანტიის ისტორია, ბიზანტიური ხელოვნება, ანტიკური და შეუძლებელი ფილოსოფია. სტუდენტი შეისწავლის ძველ და შუა საუკუნეების ბერძნულსა და ლათინურ ენებს, ორიგინალში წაიკითხავს ბიზანტიელ და ლათინურენოვან ავტორთა თხზულებებს. მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ბიზანტიურ-ქართულ მრავალმხრივ ისტორიულ და კულტურულ ურთიერთობებს.

დაბოლოს, დიდმა ქართველმა მეფემ და პოლიტიკოსმა, ვახტანგ გორგასალმა, ანდერძად დაუტოვა ქართველებს სიტყვები „გიყვარდეთ ბერძნები!“ ვახტანგ გორგასლის მოწოდება ბიზანტიისტთა სარწმუნოების და კულტურის მიდევნებას ურჩევს ქართველებს. ჩვენი ერი ერთგული აღმოჩნდა ამ ისტორიული არჩევანისა. ასე შეიძნა იგი ინდივიდუალობით აღბეჭდილი, ღირსეული წევრი აღმოსავლეთ და დასავლეთერისტიანულ ერთა იმ ოჯახისა, რომლის საერთო კულტურულ წარსული ბიზანტია.

პოულობდნენ მითითებას თავიანთ უძველეს ბიბლიურ წარმომავლობაზე და მათ საპატიო ადგილზე ცივილიზებულ ერთა შორის. ყოველივე ეს არ არის ერთს უსაფუძვლო ყოყო-ჩობა, არამედ მისი პოტენციის ჯანსაღი გამოვლინება, მისი ღრმა რწმენა, რომ ის ცივი-ლიზებული მსოფლიოს ღირსეული ნაწილია და მას, როგორც ამ სამყაროს უნიკალურ წევრს, ძალა შესწევს, შექმნას ჭეშმარიტი საკაცობრიო ღირებულებანი. ქრისტიანობა, როგორც ზეეროვნული რელიგია, ხელს უწყობდა ამ ტიპის აზროვნების განვითარებას, ვინაიდან ის თავის თავში მრავალეროვნულობისა და თვითმყოფადობის დაცვას გულისხმობს. ქართულ ნიადაგზე გადმონერგილმა ბიზანტიურმა საეკლესიო კულტურამ მართლაც დიდებული სულიერი და ინტელექტუალური ნაყოფი გამოიღო: სხვა აღმოსავლეთქრისტიანი ერების გვერდით (სირიელები, კოპტები, სომხები, ქრისტიანი არაბები, ბულგარები, რუსები და სხვ.) ქართველმა ერმაც, ბიზანტიურისა და ეროვნულის შეზავებით, ღირსშესანიშნავი, თვითმყოფადი ქრისტიანული კულტურა შექმნა.

